

በስንዝሮ ተረክ፣ ታሪክ እና ትዝታ

ይድነቃቸው ስለሞን *

እንግሊዝኛ ቋንቋና ሥነጽሑፍ ትምህርት ክፍል ፣ በደብረ ብርሃን ዩኒቨርሲቲ፣ ደብረ ብርሃን፣ ኢትዮጵያ

አህጽሮተኛናት

የዚህ ጥናት አላማ በአዳም ረታ «የስንብት ቀለማት» ውስጥ የመጣውን ስንዝሮ «በሃዲስ ታሪካዊነት» እና «በትዝታ» መታገሪያነት መፈክር ነው። ይህም ጥናቱን እስካሁን የደራሲው ሥራዎች ባልታዩበት የባህል እና የትዝታ ንድፈ ሃሳቦች አንጻር የተሰናዳ አድርጓታል። ሃዲስ ታሪካዊነት ባህል መር የሥነ-ጽሑፍ ሃተታ ማቅረቢያ ስልት ሲሆን ትዝታ እረፍት ያለው (የተረጋጋ) ሥነ-ልቦናዊ ሁኔታን የሚያስረዳ ጽንሰ ሃሳብ ነው። የትዝታ ሃተታ የሃገር ቤቱን ከባህር ማዶ፣ ያለፈውን ክስሁን ነባራዊ ሁኔታ፣ እንዲሁም ህልምን ከአዘቦታዊ ጋር እየቀየመ ተረክን ለመከወን የሚረዳ ጽንሰ ሃሳብ ከመሆኑም ባሻገር በሽግግር ጊዜ የሚከሰትን መናጋት በተስፋ ለማለፍና ለህይወት ትርጉም እንዲኖረን፣ እና ማህበራዊ ግንኙነት እንዲጎሳ ብቸኝነት እንዲሳሳ የረዳ እሳቤ ሆኖ ተገኝቷል። አላማ ተኮር የናሙና አመራረጥ ዘዴን በመጠቀም የጥናቱን አላማ ከግብ ለማድረስ የረዱ ገጽንባቦች (texts) ተመርጠው እና በንድፈ ሃሳብ ዳብረው ትንታኔ ቀርበዋል። ጥናቱ በሁለት ክፍል የቀረበ ነው። የመጀመሪያው ክፍል በስንዝሮ የቀረበ ሃዲስ ታሪካዊ ሃተታ በሚል ንዑስ አርዕስት የተሰናደ ሲሆን ሁለተኛው ክፍል ደግሞ በስንዝሮ የቀረበ የትዝታ ሃተታ በሚል አርዕስት ሥር የቀረበ ነው። በመሆኑም በዚህ ወረቀት በ«የስንብት ቀለማት» ውስጥ የተከሰተውን ስንዝሮን በመውሰድ ባህልን መሰረት ያደረገ ትንተና እና እንዲሁም የስንዝሮ ትዝታ መምጣት ለተረበሸው ማህበረሰብ እና ለታሰለው ሥነ-ልቦና (አጠቃላይ ለባህሉ) ረፍት የመስጠት አብርክቶ እንደሚኖረው እንመለከትበታለን ማለት ነው።

ቁልፍ ቃላትና ሐረጎች፡- የስንብት ቀለማት፣ ስንዝሮ፣ ሃዲስ ታሪካዊነት፣ ትዝታ

*Corresponding author: ahaduyid2000@gmail.com

Received: 10-08-2022, Accepted: 25-11-2022, Published: 28-6-2023

Copyright: © The publisher, 2023, Open access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License, which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format as long as you give appropriate credit to the original author(s) <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Journal-homepage: <https://abjol.org.et/index.php/ajcik>

መግቢያ

«የስንብት ቀለማት» መቼቱን በአዲስ አበባ ንፋስ ስልክ ክፍለ ከተማ የደርግ ወታደራዊ መንግስት በኢህአዴግ መንግስት መወገዱን ተከትሎ በሚመጡ የአመለካከት፣ ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ እና ማህበራዊ ለውጦችን ተመርክዞ ህይወትን ለማሳመር፣ እጣ ፋንታን

ለመቀልበስ፣ የፖለቲካ ግብን ለመምታት፣ ራሳቸውን ለማወቅ እና ታሪክን ለመመርመር በሚተናነቁ ገጸ-ባህሪያት በሕጽናዊነት¹ ቅንብር

¹ ሕጽናዊነት አዳም ረታ ድርሰት የሚከይዝበት የአጻጻፍ ፍልስፍና/ስልት/ቴክኒክ ሲሆን ገጸባህሪ ከገጸባህሪ እና ክስተት ክክስተት ጋር እና በእነዚህ መካከል ሊኖር የሚችልን ወሰንያለሽ ግንኙነት (ሙሉ በሙሉ ልንቆጣጠረው

የተዘጋጀ ልብወለድ ድርሰት ነው። ድርሰቱ የኢርትራ ሉላዊ አገር ሆኖ መምጣትና ማህበራዊ መዘዙ፤ የመናገር እና የመጻፍ ነጻነት መታወጅ ጋር ተያይዞ የሚድያ እና ህትመት ተቋማት መፍላት ይዞት የመጣው የታሪክ ፍብረት፤ በደርግ መፍረስ የኢትዮጵያ ጦር ሰራዊት መበተንን አስከትሎ የጦሩ አባላት ለማህበራዊ፤ ስነልቦናዊ እና ኢኮኖሚያዊ መናጋት ጣጣ እና ወዘተ የመሳሰሉ የታሪክ ግንዛቤዎች ላይ የበቀለ ነው። በአጠቃላይ፤ ለውጡን ተከትለው የመጡ ኩነቶችን ስናነሳ ከለውጥ በፊት የነበረውን ሁኔታም ባንድ ወይም በሌላ መልክ የመፈትሽ እድል ይፈጥራል፤ «የስንብት ቀለማት» በዚህ ውስጥ አልፏል። ታዲያ!

ድርሰቱ፤ ከምዕራፍ አንድ አንስቶ እስከ መገባደጃው ድንቅ ድንቅ ክስተቶችን በህዋስ በህዋስ የሚተርክ ልቦለድ ድርሰት ነው። እይታችን የሥነልቦና ሁኔታ ውጤት እንደሆነ በተኮላ እና በጀማወርቅ መካከል የሚፈጠርን ሥነ-ልቦናዊ ግጭት በመተረክ የሚጀምረው ይህ ድርሰት፤ አቶ ጉርሙ በግ አርቢው የሰላሌ ገበሬ፤ ወጥቶ አዳር በመሆን ለሃገር ሉላዊነት ጀብዱ የፈፀሙ አካላቸው የጎደለ የሰራዊቱን መፍረስ ተከትሎ በንፋስ ስልክ (አዲስ አበባ) ጎዳናዎች ይንከራተታሉ፤ እድገት በህብረት ዘመቻ ፍቺ በመጣው ምንጊዝ ፍቅር የተለከፈቸው የሰላሌዋ ንጋት፤ ከልብ የፈለገቸውን ምንጊዝ አጥታለች፤ ልጇን ያለአባቱ አሳድጋለች፤ አዲስ አበባ ተምራ በነርስነት አጠናቃለች፤ በመጨረሻም የነፍስ ጥሪዋ ፕሮፌሰር መሾ አውራጅነት ይሆናል፤ ደሃ አደን እና ወንዳ ወንዳ ምትክ በስንዝሮ ተመርጣ ለታሪክ ማስቀጠያነት ታጭታበታለች፤ ዲያስፖራው አሸናፊ ባዕድ የሚሆነውን ዘድሬክ ህንጻ ንፋስ ስልክ ላይ ተከሎ ምስኪኖችን ያዋርዳል፤ ሳተረን በትዕምርት ምዕራባዊነት የሚጠራ ሌላው ህንጻ ነው፤ የእነፊያሜታ እና ቤላ የስለላ ቡድኖች ለህቡዕ የፖለቲካ አላማቸው መሳካት የመብት ተማንች ግብረሰናይ ሆነው ተውነውበታል፤ አብዮተኛው ምንጊዝ ሞት ይመለሳል፤ ከዩኒቨርሲቲ የተባረረችው ቸቹ

የማንችል ግን የምንሞክረው) ከግምት በማሰገባት ድርሰት የሚከወንበት ነው። በሕጽናዊ የግንኙነት መረብ ውስጥ ነገሮች በቀጭን በቀጭኑ (በትርጓሜ ማለትም በተደራሲው ማስተዋል እንጂ በቀጥታ/ በጉልህ ላይመጡ ይችላሉ) ይቆራኛሉ፤ ይገመዳሉ፤ ይፋፋሉ፤ ይስፋፋሉ ወደ አንድ እና ብዙ አቅጣጫ ያመለክታሉ።

በተብታባ (ኮልታፋ) አፍ እግሯን በማታወቅ ምትሃት ተሸምቅቃ በአልጋ ትተርካለች በመካከል መኮልታፋዋ ይቀናል፤ እናቷን ጅብ ሲያንቃት በትንግርት የምትወለደው ነጭት (ቢፍቱ) ከምትክ፤ ከጉርሙና ከስንዝሮ ጋር ተውናለች/ ተነጋግራለች፤ የከተማ ውሾች ይናገሩበታል፤ ብልህና ተንኮለኛው ስንዝሮ ብዙ ብዙ ተመልካች፤ ብዙ ብዙ ዐድማጭ በመሆን ሁሉን አዋቂ፤ ሁሉን ተራኪ ሆኖ ተሰይሟል። በስንዝሮ ትንግርታዊ አፍ ጥንታዊ ስልጣኔዎች እና ታሪካዊ ክዋኔዎች ቆዳቸው ገልፍፈው እንደኢስ በዚህ ዘመን ውስጥ ይተረካሉ። አምሳያ ልጅም ይኖረዋል። የስንዝሮ ልጅ ማኩታ በተደራሲ ልቦና ውስጥ ብቅ ብሏል። በእነዚህ እና በሌሎች ህበረቀለም የተዋቀረው ድርሰት በአፍለኛ ጉዳዮች የታጨቀ በመሆኑ ተደራሲን በእጅጉ መፈተኑ አይቀርም። ከላይ ስናጤነው ትንቅንቆቹ ግለሰባዊ ይመስሉ እንጂ ሰፊ እና ጠለቅ አድርገን ከተመለከትነው በታሪክ፤ በፖለቲካ እና ባህል ደርዝ የተሞሸሩ ናቸው።

ቲ.ኤስ. ኤሊየት የዘመናዊ እና ድህረ ዘመናዊ ሂስ ክዋኔን ነድፎበታል በተባለለት “Tradition and the Individual Talent” በተሰኘው መጣጥፉ ውስጥ ትጉህ ደራሲ ልማድን መሰረቱ አድርጎ መቀጠል እንዳለበት ያውጃል፤ ምክንያቱም የዛሬ ስልጣኔ የትናንት መሰረት ላይ ስለተገነባ ያለፈውን ከአሁን ጋር አስታርቆና አስተጠጸምሮ ማቅረብ መቻል አለበት ይለናል። እንደ ኤሊየት፤ ይህ «ልማድ» የሚወረስ ሳይሆን በጥረት ልንቀዳጅ የምንችለው ጥበብ ሲሆን ካምንገኝበት ሁኔታ በዘለለ የዐለምን እና የራስን የሥነ-ጽሁፍ እድገት ግምታዊ በማድረግ የታሪክን ስሜት በእጅ ማድረግ ይኖርብናል። ኪነን ባህላዊ የሚያደርገው በግዜ ያለመታጠር እና በሥፍራ ባለመወሰን፤ ግዜና ሥፍራን ተሻግሮ በመመልከት የምናብ አድማስን በማስፋት እና ክራስ ዘመን ጋር በማወዳጀት ጭምር ይሆናል። በቲ.ኤስ. ኤሊየት ድንጋጌ እንሂድና፤ በ«የስንብት ቀለማት» ውስጥ የልማድ መንፈስ እና የታሪክ ሥሜት መንፈስ ባለጸጋ በመሆን የሚመጣው ስንዝሮ ወይም መንኮብያ የተሰኘው ገጽ-ባህሪ ነው።

ደራሲው፤ አዳም ረታ ለድርሰቱ መታወቂያነት እና ለገጽ-ባህሪያት መጠሪያ ሥሞችን ከባህል በመውሰድ ለባህሉ ማዘከር በመቻሉ የቲ.ኤስ.ኤሊየትን የትጉህነት ካባ ይደርባል። ስንዝሮ ለዚህ ትጋት ምስክር ይሆናል። ስንዝሮ

ሥነ-ትባሬው ² ከተረት እና ከድረስት ነው። በተረቱ ውስጥ ስንዝሮ ³ በስለት የተወለደ ሆኖ ከሌሎች ወንድሞቹ በአንፃራዊነት በቁመቱ አጭር፣ ብልህ፣ አስተዋይ እና ለወንድሞቹ አጋዥ (ችግር ፈች፣ መላ መች) የሆነ አስገራሚ ፍጡር ሆኖ ነበር። ማህበረሰቡ በአካለ መጠን ገዝፎ ወይም በጉልበት በልጦ መገኘትን ሳይሆን በአእምሮ በስሎ እና አስተዋይ በመሆን በብልሃት ለችግሮች መፍትሄ ማስገኘትን አስበልጦ የመመልከት ዝንባሌ እንዳለው አመለክቶበታል። ስንዝሮ በ«የስንብት ቀለማት» ውስጥ ሲመጣ አፈጣጠሩ ከአሸዋ፣ ቁመቱ የአውራ ጣት እኩሌታ፣ ጥሪው ተጋዳሪ፣ በሥነ-መልእክም የተዋበ፣ እድሜው ከአምስት ሺህ አምስት መቶ አመት በላይ የሆነ እና ሁሉን ተመልካች፣ ሁሉን አዋቂ እና ሁሉን ተራኪ ገጽ-ባህሪ ሆኖ ነው። ከዚህም ባሻገር፣ ለአጠቃይ ድረስቱ ብርሃን በመስጠት ከልቦለድ ውጭ ላይረው የታሪክና ፖለቲካ አውድ (ለተደራሲው መስተሀልይ) ሰናይ ተስፋን ማኖር ችሏል።

ደቃቃው ፍጡር ቁመናው ስንዝሮ የሚያክል ሁለንተናው ሰው የሆነ፣ ሥነመልክዑም ያማረ ነው። እስከወገቡ የወረደው የአናት ፀጉር አምሮ የተቆነደደ ነው። አይኖቹ ትልልቅ ናቸው። አረንጓዴ እጅ ጠባብና ቀይ አፈር የመሰለ ቁምጣ አድርጓል። ባይ እግሩን ነው። የተፈታተለ ነጭ ሽንጎበት አለው። ቢገዝፍ መልክመልካማ ወጣት ወይም ጎልማሳ ሊሆን ይችላል። ጥብቆ መሃል

² ሥነ-ትባሬ ስለህልውና የሚያጠና የጥናት ዘርፍ ሲሆን ሁለት ኢ-ተነጣጣይ ጭብጦችን ይይዛል፤ አካል (ማንነት) እና ህላዌ (ምንነት)። አካል እና ህላዌ ኢ-ተነጣጣይ እና አንዱ ሌላውን የመቅረጽ ግንኙነት አላቸው። አካል የህላዌ/ የባህሪ/ የመንፈስ/የግዜ/የሥፍራ መገለጫ ሲሆን ህላዌ የአካል መሰረት/መገኛ ይሆናል ማለት ይቻላል። ይህ ብያኔ (ኪዳነ ወልድ ክፍሌ፣ 1948፡፪፻፲፰) «መጽሐፈ ሰዋሰው ወግስ ወመዝገበ ቃላት» ላይ የተመሰረተ ነው።

³ ተረት የአንድን ማህበረሰብ ብስለት፣ አኗኗር፣ መስተጋብርና አመለካከት የማሳየት እምቅ አቅም ያለው ምናብአዊ ትረካ ነው። ተረት ተለዋዋጭነት ባህሪ አለው፤ እንደደክያኒው። ስንዝሮ ከተረት/ከሃሳብ አውድ ተነስቶ አቶ ግርማ ዘለቀ በተባሉ የፈጣሪ ሰው በተንቀሳቃሽ ፊልም (አኒሜሽን) ወደ ተጨባጭ ቁስነት አድጎና እስክስታ ችሎ በዓይን መታየት ከመቻሉ አንጻር ለአገራችን ምናብ ሃይለኛ የሆነ ክስተት ነው ማለት ይቻላል።

ደረት ላይ ከወርቅ አክርማ እንደተዘመዘመች ሁሉ የምትፈልቅ ደቃቃ «ቶ» የመሰለች ጥልፍ አለች። ዐንገቱ ዙሪያ መሕትመት አለ። በቀኝ እጁ ሕለተ ወርቅ ይሂል። ከግራ ትከሻው ወደ ቀኝ ትከሻው ከረጢት የመሰለ ነገር አንግቷል። ከቀረጢቱ ቅል የመሰለ ሾጣጣ ነገር አውጥቶ እሱን ከፈተና አንጋጦ ለረጅም ጊዜ ጠጣ። (አዳም፣ 2012፡1046)

ይህ ደቃቃ ፍጡር «ባለሀያው ነፍስ ታሪክ አስታዋሽ መስተሀልይ» (a living, breathing memory book) ያለው ሆኖ በመቀረጽ በድርሰቱ እምቅ የፈጠራ ሃሳብ ከረጢት ለመሆን የቻለ ይመስለኛል። ስንዝሮ ያለፈውን እና የሚመጣውን ጨምሮ ሁሉን ተመልካች፣ ሁሉን አዋቂ በመሆኑ ⁴ ፣ የስንዝሮ ታሪክ ነጋሪነት ተራ ተራኪነት (አስታዋሽነት) ብቻ አይደለም። ከዚህ በላይ ስንዝሮ ለተረበሽ፣ ለተጨነቀ እና ለተደበተ ልቦና ረፍት የመስጠት ፋይዳን ያነገበ ገጽ ባህሪ ነው። ቴዎድሮስ ገብራ በአጽንዖት እንደገለጸው «የአዳም መከራ እንግዲህ፣ ከኢትዮጵያውያን እሴቶች ቀስሞ በነደፈው አዲስ ሚት የኢትዮጵያን ትንሳኤ ማብሰር ነው። ትንሳኤው፣... ለረጅም ዘመን ሲቀነቀን፣ ሲታደስ፣ ሲታጠን ኖሮ በመጨረሻ የፈረሰውን አውራ ተረክ፣ የሰሎሞን-ሳባ-ምኒሊክ ትውፊት በመንኮብያ-ምትኬ-ማኩታ ትውፊት በመተካት የሚከናወን ይሆናል።» (የስንብት ቀለማት፣ ገጽ 1080)። በመሆኑም፣ አጠቃላይ ድርሰቱን ከስንዝሮ በኩል ከፍቶ በማየት አንድም የስንብት ቀለማትን በጥልቀት መገንዘብ ይቻላል፤ አንድም የደራሲውን እምቅ ችሎታና ፍልስፍና ማጤን የሚቻል ይመስለኛል። ይህን አስረግጦ በጉልህ ማሳየትና ማስረዳት ለዚህ ጥናት አነሳሽ ሊሆንኝ ችሏል።

አላማ ተኮር የናሙና አመራረጥ ዘዴን በመጠቀም የጥናቱን አላማ ከግብ ለማድረስ የረዱ ገጽንባቦች ተመርጠው እና በንድፈ ሃሳብ ዳብረው ሃተታ ሰርተዋል። ይህን ለማስረዳት የሚያግዙ ገጽ-ንባቦች ከድርሰቱ ተወስደው፣ ከተያያዙ ሃሳቦች ተናበው እና በንድፈሀሳብ ዳብረው የታለመውን ፍንጮ አድርገዋል።

⁴ ይህ አይነት ክህሎት ያለው ገጽ-ባህሪ በምዕራቡ ሥነጽሁፍ ባለአረንጓዴ-ዐይን (Greensight) በመባል ይታወቃል። በመሰረቱ፣ አረንጓዴ እይታ መሬትን ተጠቅሞ በግዜና ሰዓት ውስጥ በመንዝ ያለፉን፣ አሁን እየሆኑ እና የሚመጡ ክስተቶችን ማየት መቻልን አመለካች ተስጥኦ/ ጥበብ ነው። ይህ የአዳምን መከራ ተቀባይነት ያለውና የሚደነቅ ያደርገዋል።

ክፍል አንድ፡ በስንዝሮ የቀረበ ሃዲስ ታሪካዊ ሃሳብ

ሃዲስ ታሪካዊነት በ1980ዎቹ በአሜሪካን ዩኒቨርሲቲ ምሁራን የተጀመረ፣ ባህል መር የሥነ-ጽሁፍ መፍከሪያ አተያይ ነው። አተያይ፣ ሥነ-ጽሁፍ ማህበረ-ባህላዊ ሁኔታ ላይ ተመስርቶ ስለሚከየን፣ ለተሻለ ትርጓሜ ከታሪክና ባህል ሁኔታ መነሳት እንዳለብን ያስተምራል (ዶጋን፣ 2005:81)። ግሪንብላት እና ጋላገር (1997:10) በ“Practicing New Historicism” እንዳስረዱት፣ ሃዲስ ታሪካዊነት ከቴክኒክ ወሰን ውጭ በመሄድ እና በቴክኒክ ወሰን ውስጥ በመመላለስ የፈጠራ ሥራው የተመራበትን ጉልበት ምንጭ ምንነትና ግቡን ለማፍለቅ ይጥራል።

ሃዲስ ታሪካዊነት ከሚገለጽባቸው መሪ ሃሳቦች ውስጥ የግሪንብላት(1980) ራስን መግለጥ (self-fashioning) እና የሞንትፒሬ (1980) የታሪክ ተፈጣሪነትና የጽሁፍ ታሪካዊነት (textuality of history and historicity of texts) ይገኙበታል። ሁለቱን አሳቤዎች በቅርበት ስናጤናቸው ባህል መር ትረጓሜ ለማፍለቅ የሚረዱን ስልቶችን ይጠቁማል። የመጀመሪያው በድርሰቱ ወሰን እንድንቆይ ሲረዳን፣ ሁለተኛው ከድርሰቱ ውጭ እንድናማትር ያግዘናል። እንደሃዲስ ታሪካዊነት በድርሰት እና በአውድ (ታሪክና ፖለቲካው) መካከል በሚደረገው ንግግር ባህል መር ፍቅሪ ይወሰዳል።

ግሪንብላት (1980) ራስ መግለጥን (self-fashioning) የተለየ ስብዕና ባለቤት ለመሆን እና ተቀባይነትን ለማግኘት በንግግር ወይም በድርጊት ከሚደረግ ጠረት ጋር አገናኝቶ ይንግግራል። <<It describes the practice of parents and teachers; it is linked to manners or demeanor, particularly that of elite; it may suggest hypocrisy or deception, an adherence to mere outward ceremony; it suggests representation of one's nature or intention in speech or actions ... it invariably crosses the boundaries between the creations of literary characters, the shaping of one's own identity.>> (1980:2-3)። በዚህ ድግጋ መሰረት፣ ራስ ለመግለጥ የግድ በስልጣን (የባህል አካል) እና በሌላው አካል መካከል ተቃርኖ መኖር አለበት። ከተቃርኖ የምናገኘው የሚገለጥ ማንነት ሁኔታዎችን ለማለፍ

የሚወሰደበት ወይም የሚያጣው ነገር እንዳለ እንረዳለን። በአጠቃላይ ስናየው፣ ራስ መግለጥ የሚያስረዳው ውስብስብ በሆኑ ሁኔታዎች ውስጥ እንደምን ማንነት በአማራጮች መካከል፣ በልዩ ልዩ ሁኔታዎችና በተለያዩ መንገዶች ሊገነባ እንደሚችል ነው።

ስንዝሮ ማንነቱን ማግኘት የሚጀምረው ወይም የሚፀነሰው በወርሃ መስከረም ልዕልት ከምትሆን እናቱ፣ ገነቱ እና ከአሳ አጥማጅ አባቱ ትንግርታዊ ንክኪ ነው። የስንዝሮ አክስቶች የእናትና የአባቱን ፍቅር ተጠይፈው እና ለማሰናከል አሲረው አባቱን በድምፅ ወደ አሸዋ ቢለውጡትም እህቶቿ በጥንቅቅ (ምትሃት) የነፈጉትን ፍቅር እናቱ ገነቱ በአምላክ ረዳኢነት በአሸዋው ተውጣ (በፍቅር ወስነት ውስጥ ገብታ ማለት ነው) በወርሃ መስከረም ትጸንሳዋለች። የገነቱ ከአፈር የመጸነስ ነገር ከአምላክ የመረዳት ጥበብ፣ ችሎታና ተስጥዖ (manner of being an elite) ስለሚኖራት ነው። «አፈር ነህና ወደ አፈር ትመለሳለህ» በሚል ብሂል እንሂድ ካልን፣ አፈር የህይወት መጀመሪያም መጨረሻም ተደርጎ ሊወሰድ የሚችል ነው። ይህ አረዳድ ስንዝሮን የድርሰቱ አልፋ-አሜጋ ሊያደርገው ይችላል። ከአፈር መጸነስ ብቻ ሳይሆን፣ በወርሃ መስከረም መሆኑ ስንዝሮን ልዩ ትርጓሜ እንዲበጅለት ያደርገዋል። ምክንያቱም፣ ወራት እጣ ፈንታን የመወሰን አጋጣሚ ሊወጡ ይችላሉ ተብሎም ይታሰባል።

ወሩ መስከረም ነበር። አደይ አበባ በአገሩ በቅሎ ምድር የማር ባህር መስላለች። ቀለም በቀለም የሆኑ ቢራቢሮዎች ሰማዩን ጥላና አበባ አስመስለውታል። ወፉ አገሩን በዜማ ሞልቶታል። ንቡ ጣፋጩን ምስጥር አዝሎ በየስፍራው ይጓዛል። የሚያማምሩ ባለቀም እባቦች በየጉራንጉሩ ያፉዋጫሉ። እንስሳት ይቦርቃሉ። ከብቶች ይፎልላሉ። እማቴ በለመደችው ሰዓት ከወዳጇ ጋር የሚገናኙበት ቦታ ስትሄድ በተለመደው የቀጠሮ ሰዓት ስይመጣ ቀረ። ... በሃዘን ተቆራምዳ ዛፍ ስር ተቀምጣ ስትተክዝ፣ እዛ አከባቢ የነበሩ ባለአገሮች አዩአትና ወደ እሷ መጥተው ሰገሎች የሰሩትን ነገር ዘርዝረው ነገሯት። በዚህ አዝናኝ እሱ የሞተበት አሸዋ ላይ ተኝታ ... አለቀሰች።

መስከረም፣ በነገረ መለኮት የላቀ ትርጓሜው ይይዛል። በኢትዮጵያ መስከረም የዘመን መለወጫ የመሆኑ ምስጢር ብርሃናት/ፀሐይ፣ ጨረቃ፣ ከዋክብት/ የአመት ኡደታቸውን በጳጉሜ ወር ጨርሰው በመስከረም ወር ይጀምራሉ ተብሎ በሊቃውንተ ቤተ-ክርስቲያን ይታመናል። በመስከረም ቀን እና ሌሊቱ እኩል 12 የሚሆንበት ብቸኛ ወር በመሆኑ የተባረከ እንደሆነ በመጸሐፊ ስንክሰራ ተጽፏል። <https://am.m.wikipedia.org/wiki/ዕንቁጣጣሽ#>

ወርሃ መስከረም እጅግ የሰፋና ጥልቅ አስተማሪ ሆኖ ተምሳሌትነት አለው። መስከረምን ከመሻገር ጋር፣ ስጋትን ከማለፍ ጋር ይቆራኛል። በክረምት ወቅት ጎርፍ ሊፈጥረው ከሚችል የመሬት መንሸራተት፣ በዝናብ ሊመጣ ከሚችል በረዶና መብረቅ፣ ይህን ተከትሎ ሊመጣ ከሚችል ሞት፣ ስደትና መከራ እንዲሁም የአዝርዕት መጥፋት አልፈን የገበሬ እርሻ በአበባ እና በእሸት የሚሞላበት የተስፋ ግዜን ጠቋሚ ነው። በድርሰቱ እንደተገለጸው መስከረም፣ ምድር በገጽዋ እንደ ከዋክብት የምታሸበርበት፣ በጠረፍም እንደ ማርና ሽቱ የምትጣፍጥበት ወቅት ነው። መስከረም፣ አገሬው ሰው ድሰታውን በእየሃ ዜማ የሚገልጽበት፣ ቆነጃጅቱ አባባ አየሽ ወይ እየሱ የሚፈነጥዙበት፣ ጉብል እስይ መስቀል በራልን ሲሉ የሚዘሉበት፣ የእማምየዎች ጓሮ በጠጅና ዶሮ የሚታወድበት፣ የአባብዬዎችበደጃቸው አንበሳ ተብለው የሚወደሱበት የሚጀጉበት ነው። መስከረም፣ እንስሳት ጠግበው የሚቦርቁበት፣ አእዋፍት ሃሴት ሃሴት የሚሉበት ነው። በአጠቃላይ፣ ሰማይና ምድር የሚታረቁበት ወቅት ማለት ይቻላል። የሎሬት ጸጋዬ ገ/መድህን የስንኝ ቋጠሮ የመስከረምን ድባብ እንደሚከተለው አርቅቆና አመስጥሮ ይደነግገዋል።

ሌት ክዋክብቱ እንደጸደይ፡ አጥለቅልቆን በቀይ አደይ

ሰማይ ስጋጃ አጥልቆ፡ ተሸለምልሞ አንጸባርቆ

ፈክቶ አሸብርቆ ደምቆ፡

በአዝመራ፣ በአጥቢያ አጸድ ሰፍኖ፡ በአደይ አዝዕርት ተክሽኖ

በእንቁጣጣሽ ስብል ታጥኖ፡ እየሃ አበባዬ ሆኖ፣

ጨረቃዋ ከቆባዋ፣ ከሽልምልሚት እንቡጧ

ጧ ብላ ከሰንኮፈንዋ፣ ተንዝርግኝ የእንክይ ቡጧ

ድንግል ዕጌ-ረዳ ፈልቃ፡ ፍልቅልቂት ድንቡል ቦቃ

(አሳት ወይ አበባ፣ 1999:139)

የስንዝሮ ህይወቱበሰብአዊና ሰናይ ተግባራት የተሞላ እናፍጻሜውም እንዲሁ በብርሃን አመልማሎ የተሞሸረ እና ስኬታማቢሆንም፣ ከሞላለት ንጉሳዊ ቤተሰብ ወጥቶ ዘመኑን ሙሉ በሽሽት፣ በስደት፣ በመንከራተትና በመተኛት ያሳልፋል።

የመንከብያ ራሱን ገላጭነት፣ ባህሪና ፍላጎቱን በንግግሩና ድርጊቱ በኩል ተገልጾ ይገኛል። በተንኮል ከመንከብያ ስንዝሮ እንደተባለ፣ ታምራቱን እና ትንግርታዊ ችሎታውን፣ ባህሪውንና መሻቱን፣ ያለፈበትን የህይወት ተሞክሮ እና ፍላጎቱን ያጋራናል። ምንም እንኳን የሰው ልጆች ቢበድሉትም፣ ከጽንሰቱ አንስቶ ቢጎዱትም፣ በጥበቡ ከእንስሳት (ከውሻ፣ ከተኩላና ከሰው) የሰበሰባቸውን ታሪኩን የራሳቸው አድርገው ነጥቀው ከታሪክ ፍቀው ተረት ብቻ ቢያደርጉትም፣ እርሱ ግን ለሰው መልካምን ከማድረግ ሳያመነታ ገፍቶበታል። የሰው ልጅ ጉደለቱ ለእርሱ አምላክ-ጸጋ ለበዛለት አልጠፋውምና ሰውን ሊያነቃ ከራሱ ሊያስማማው ይጥራል። ይህ የሆነበት ምክንያትም፣ የሴራዎችን ተልዕኮና ግብ የማወቅ ርጣቂን ንብረቱ በማድረጉ ብቻ ሳይሆን የኖረበት ዘመን ስፈነትም ጭምር ነው።

«ከአንቺ ብቻ ሳይሆን በዓለም ላይ ሰዎች ሁሉ ስለማረጅ ብዙ ይገባኛል ስሜኝ። የሰው ልጅ ልቡ ሲቆሽሽ የሚፀዳው በእንድዶና በጸሎት አይደለም። በመብረቅ ነው።... ብዙ ስላየሁ ይገባኛል። መወደድ የሚገባውን እና የማይገባውን አውቃለሁ። » (ገጽ፣ 683)።

በመሆኑም ስንዝሮ በፍቅር ተጸንሶ፣ ተሳዳጅነቱና ስደት በሚሰጡት ልምድ ለምልሞ፣ በስኬት የሚጠናቀቅ ገጸ-ባህሪ ሲሆን፣ ይህንንም ከአሳዳጊ እናቱ ድርጊት የወረሰው ነው።

«ገና አይኖቺ እንኳን ያልተገለጡ ቡቸላ ሜዳ ላይ ትቺ የትም መሄድ ስልጡን አስተዳደጌና ዝምድናዬ አይፈቅድልኝም። ገነቱ እናቱ ካስተማረችኝ ቁም ነገሮች አንዱ

ጨቅላዎች ላይ አለመጨከን ነው፡፡»
(ገጽ፣ 278)

አምላክም ሰውም ሆኖ የተቀረጸው ስንዝሮ በታምዕራቱ፤ በድርጊትና በንግግሩ ራሱን ገላጭ ነው፡፡ ስንዝሮ በአምላካዊ ታምራቱ ምንሊክን ከሞት የመለስበት እና ከውሻ ቡችላዋ ከነጭት ጋር ካራስነቷ ጀምሮ የነበራቸው ፍቅር ይጠቀሳሉ፡፡ በሰውነቱ የምዕራብ አለም ስልጣኔ ውጤቶች የሆነ ህንጻን፤ ቁስና ምግብን ያወድማል፡፡ የልጁን የማኩታን መወለድ በአየ ግዜ በታላቅ ደስታ ተሞልቶ የተናገረውን ብንመለከት፤ ምኞቱ የሰው ልጆችን ሃጢአት ማስወገድ እንደሆነ እንረዳለን፡፡ «--ነዋ በግዑ ለእግዚአብሔር፡ ዘየአትት ኃጢአተ ዓለም (እንሆ፤ የዓለምን ኃጢአት የሚያስወግድ የእግዚአብሔር በግ)» (የስንብት ቀለማት፤1047)፡፡ ይህም ስንዝሮ፤ ራሱን እኩያ አምላክ አድርጎ ይመለከት እንደሆነ ያሳያል፡፡

በአጠቃላይ መንኲብያው ዘመነ ውልደቱ ከሺህ አመታት በፊት ከንግስት የሆነ፤ በመጠኑ ከአውራ ጣት ያልበለጠ በግማሽ የአምላክነትን ጸጋ የተጎናጸፈ፤ በልዕላ ተፈጥሮው እየተመራ በዘመናት መካከል አስደናቂ ነገሮችን የከወነ፤ የተመለከተና የመሰከረ፤ ከእንስሳት የተነጋገረ፤ ለመቶ አመታት ያንቀላፋ፤ ለሰው በህልም የተገለጠ ልዩ ገጽ-ባህሪ ነው፡፡ በመጨረሻም፤ መንኲብያው ምትክን ሲገናኝ ለሺህ ዘመናት የተራዘመ ህይወቱ ማኩታ የተባለ ልጁን አፍርቶ እርካታ ግቡን አሟልቶ ተጠናቋል፡፡

እንደ ግሪንብላት አረዳድ ማንነት በግጭት ውስጥ የሚገኝና ከራስ የመቀነስ ግዴታ (ያልሆኑትን ለመሆን መገደድ) ውስጥ የሚከት ነው፡፡ ስንዝሮም መንኲብያ የተባለ እውነተኛ ወይም ታሪካዊ ስሙን ወደ ተረት ስሙ ስንዝሮ በግድ ለመቀየር ይገደዳል፡፡ ይህም መረዳትን ለማግኘት ሲል የተቀበለው ነው፡፡«አሁን አሁን ታሪኬ ተለውጦ ተረት ሆኖ፤ እንደ ተረት ተጽፎ፤ ተበላሽቶና ተገማምጦ ሳይ ይገማምጣችሁና መገረም አቁሚያለሁ፡፡ ... አሁን እዚህ ከእናንተ ስም አጥፊዎች ጋር ለመግባባት ብዬ ይሄንን ስም ሥጠቀም እንጂቱ ያራል፡፡» (የስንብት ቀለማት፤ 141)፡፡ በዚህ «መግባባት» የስንዝሮ ማንነት አይነተኛ መገለጫ ይሆኗል፡፡

የስንዝሮ ግጭት ከራሱ ጋር ሳይሆን ታሪኩን ከዘነጋው የዘመኑ ትውልድ ጋር እንደሆነ እንረዳ፤

(በነገራችን ላይ ትህትናን የተማርኩት ከታላቁ የኤሌፋንታይን ሰው ከጉኒ ነው፡፡ ትህትና በሌለበት አለም ምኔ ሞኝ ነው ትሁት የምሆነው? ትዕግስት በማይገባው አገር ለምን ታጋሽ እሆናለሁ? ቸርነት ላይ በሚያንጉዋጥ ምድር ቸር ሆኖ ማን አተረፈ? እዚህ ዘመን ተንኳት፤ ስደርስ ትሁትነቴ ከስቶ ብልጠቴ ሻኛ አውጥቶ ነው፡፡ መኖር ይሏችኋል እንግዲህ ይህ ነው፡፡ ስለዚህ ትሁት ነኝ ስላችሁ ስዋሻችሁ ነው) (ገጽ 141)

ከድርሰቱ ድንበር ወጥተን ከባህልና ከታሪክአንጻር ድርሰቱን እንፈትሽ፡፡

ሞንትሮሴ የታሪክ ተፈጣሪነት እና የጽሁፍ ታሪካዊነት (textuality of history and historicity of texts) ሲል የታሪክ ተፈጣሪነት/ ልቦለዳዊነት የሚያመለክተው፤ የታሪክን መበጀት ወይም መገንባት እና ተፈጣሪነት ሲሆን የጽሁፍ ታሪካዊነት የሚያስረዳው፤ ታሪክ የማህበራዊ እና ፖለቲካዊ ሁኔታዎች መከሰቻ ሥፍራ የመሆን ወይም ከእነዚህ ውጭ ታሪክ የሚባል ነገር እንደሌለ ለማስረዳት ነው፡፡ በመሆኑም፤ የፈጠራ ድርሰት (ቴክስት) እና ታሪክ (ማህበራዊ ፖለቲካው) ተመጋጋቢ ግንኙነት እንዳላቸው ያስረዳል ማለት ነው፡፡

ጉዳዮችን ደራሲው ወይም ድርሰቱ ሳይሆን ባህልና ታሪክ ነው፡፡ ስጅምር፤ መንኲብያው የድርሰቱ ማዕከል ነው ብዬአለሁ፡፡ በመጀመሪያ፤ ደራሲው በፎክሎር/ ተረት የምናውቀውን ስንዝሮ በትርጓሜው ሃቲት ወደ መንኲብያ ታሪክ አምጥቶ ማቅረቡ በራሱ የታሪክን መበጀት/ መገንባት ሊያመለክት ይችላል፡፡ ምክንያቱም፤ ስንዝሮ በትርጓሜ ከባህሉ የተጨለፈ እና ከታሪክ ጋር የተቃለጠ ነው፡፡

ፈቃደ አዘዘ እንደሚያስረዱት፤ ፎክሎር መተርጎም አላማው የፎክሎርን ኪነ-ጥበባዊ ተግባር ወይም ውበታዊ ፋይዳ በመመርመር ትውራዊ ማጠቃለያ ላይ መድረስ ነው፡፡ በዚህም ሳይወሰን የሰውን ልጅ አእምሮ ውስጣዊ አሰራር ለመመርመር ይረዳል፡፡(9)

ይህ ፎክሎር⁵ ምንድር ነው? ፈቃደ አዘዘ (5) ለፎክሎር የተሰጡባቸው ስሜቶችን ከመረመረ በኋላ የሚከተለውን ማብራርያ ሰጥቷል።

(ፎክሎር)፣ የሰው ልጅ
ከተፈጥሮ ጋር ያደረገውንና
የሚያደርገውን ትግል፣ ከቦታ
ቦታ ከሀገር ሀገር ያደረጋቸውን
ጉዞዎች፣ በትንንሽና በትልልቅ
ግዛቶች መሃከል የነበሩ
ጦርነቶችን፣ በውሃና በግጦሽ
ሰበብ የሚነሱ ግጭቶችን፣
የመኖርን ሚስጥር
የሕይወትንና የሞትን ትርጉም
ለማግኘት ያደረገውን ጥረት
ይዞ ይገኛል። በሰዎች
በወንድና በሴት፣ በሰውና
በእንስሳ መሃል የነበረውንና
ያለውን ግንኙነት
(በፎክሎር)አካቶ ይዟል።
የትመጣውን (his origin)
የተመለከተበት፣ ነገውን
ያውጣለበት፣ ዛሬውን
ያተኮረበት፣ እውነትና ሃሰትን
የመረመረበት፣ የብዙ ዘመን
እውቀትና ልምዱን ያመቀበት
አንደኛው የቅርሱ ምንጭ
ትውፊት ነው። ... ሃይማኖቱ
ምንድን ነው? ምንስ ነበር?
ፍልስፍናው ምንድነው?
ታሪኩስ? ማህበራዊ ድርጅቶቹ
ምን ይመስላሉ? ማህበራዊ
ሀይወትን የሚመሩና ስርዐት
የሚያስይዙ እሴቶቹ ምንምን
ነበሩ? ምን ምን ናቸው?
የሚሉትንና እርሱን መሰል
ጥያቄዎችለመመለስ፣ እንደ
ኢትዮጵያ ባሉ አገሮች
ባብዛኛው ፊታችንን
የምንመልሰው ወደ
(ፎክሎር)ነው። (አጽንኦት የኔ
ነው)

⁵ ፈቃደ አዘዘ፣ ያቀረቡት የፎክሎር ሃሳብ ትውፊት በሚል የቀረበ ነው። ሆኖም፣ ይህ ጥናት በወሎ ዩኒቨርሲቲ አውጪ ጥናት ላይ በቀረበ ሰዐት ከተሰጡኝ አስተያየቶች ውስጥ ትውፊት ፎክሎርን እንደማይተካ እና ፈቃደም ይህንኑ እንደተቀበሉና ፎክሎር ፎክሎር ነው በሚል እንደሚያስተምሩ ነው። በመሆኑም፣ አኔም ትውፊት የሚለውን ፎክሎር በሚል አቅርቧል።

ከላይ እንደተጠቀሰው፣ ፍቃደ በመርህ የነደፉትን አዳም በስንዝሮ አማካኝነት ቀርጾት እናገኛለን። እንደፈቃደ፣ መሰረታዊው ጥያቄ ፎክሎር በድርሰቱ ተካቷል ወይም ምን ያህል ፎክሎር የሚል ሳይሆን፣ ፎክሎሩ «በድርሰቱ ውስጥ መገኘቱ ምን በጅቷል?» ማለትም፣ ፎክሎር ለድርሰቱ ያበረከተው ልዩ ሚና ማውጣት መቻል ነው። (ዝኒ-ክማሁ)።

በመሆኑም፣ ደራሲው ለምን ጉዳይ እና አላማ ስንዝሮን አመጣው የሚለውን መጠየቅ ተገቢነት አለው። ታሪኩ እንካ የሚለው፣ ፖለቲካው የሚነተጉተው፣ ያደገበት ባህል የሚኮረከረው ጉዳይ ምን ይሆን?

በዚህ መስመር፣ ስንዝሮን ይዘን በኢትዮጵያ የታሪክን እና ፖለቲካን ጉዳይ በአጭር እንመለከት።

...መንከራተት የጀመርኩ እዚህ ዛሬ ዘመን ደረሰኩ። እዚህ ሰላችሁ አዲስአባ ማለቴ ነው። ... ከአምስት ሺህ አምስት መቶ አመታት በላይ በዚች አገርና በዚች ምድር ላይ ኖራለሁ። ያልነበርኩበት ጊዜ አልነበረም። ያልተነፈሰኩት አይር ጥቂት ነው። ያልጠጣሁት ወንዝ የለም። የትኛው የዚህች ሃገር ሰማይ ስር ነው ያልናወገኩት? ...

የነቃሁት አሁን እዚህ ዘመን ነው።» (የአጥኝው አጽንኦት፣ ዝኒ ክማሁ)

በአገራችን ታሪክ ውስጥ የኢህዴግ ወደ መንግስታዊና አስተዳደራዊ ስልጣን መምጣት ተከትሎ አገረ መንግስት ታሪክ ጉዳይ እጅጉን አነጋግሯል። በለውጥ ማግስት ኢህዴግን የሚዘውሩ ግለሰቦች ለፖለቲካዊ አመለካከታቸው መሳካት በእጃቸው የገባውን ስልጣን ተጠቅመው የኢትዮጵያን ታሪክ በመቶ አመታት የተገደበ ነው የሚል ትርክት ይዘው መጡ። ይህ «አመለካከት» ታሪኩን በሺህ አመታት ለቆጠረው ባህል ⁶ እንግዳ ሆኖበታል። በመሆኑም፣ የኢትዮጵያን ታሪክ ለማስረዳት እና ለመረዳት መሞከር ዘመኑ አነሳስቶታል። በሌላ በኩል ሥርዓት ለዋጮቹ አልጀብራውን በሚፈልጉት ማድረግ አለባቸውና የመቶ አመት ትርክታቸውን የማይነካግንዛቤ አድርገውታል።

⁶ ባህሩ ዘውዴ(2013:217) «ፋና ወጊ የለውጥ አቀንቃኞች» በተሰኘው ድርሳናቸው ባህል ያልኩትን ሲገልጹ « ታሪኩ ሁሉም እንደተለመደው በንግስት ሳባ ይጀምርና...»።

አውግቸው አማረ⁷ (2019:230) እንዳስቀመጡት ለተቃራኒ ትርክቶች ግብአት ከሆኑት መካከል «የኢትዮጵያ ሀገረ መንግስት ቀጣይነት የነበረውና ከ3000 ዓመት በላይ ታሪክ ያለው ነው በሚሉና ያልነበረው (discontinuities) የአንድ ክፈለዘመን እድሜ ያለውና የአውሮፓውያን የዕጅ ስሪት ነው» ይገኝበታል።

ይህ ሁነት/ ክስተት የበዙ ብዕሮችን አንቅቶ ሁለት የሚቃረኑ አመለካከቶች በለውጥ ማግስት ጎልተው እንዲወጡ አድርጓል። የመጀመሪያው አተያይ፤ ኢትዮጵያን በመቶ አመታት ታሪክ አጥሮ ለማቅረብ የታተረ መንግስታዊና ፖለቲካዊ⁸ አመለካከት ሲሆን ሁለተኛው አተያይ የኢትዮጵያን ታሪክ በሺህ አመታት አርገሞ ለማስረዳት የሞከረ ህዝባዊ አመለካከት ነው። የመጀመሪያው ሁለተኛውን ህዝባዊ አመለካከት በተረት ላይ የተመሰረተ፤ ከአውነታና ከተጨማሪ ማስረጃ የራቀ «የደብተራ ተረት»⁹ ሲል ውድቅ አድርጓል። ታዲሳ ታምራት (1984) እንዳስቀመጡት፤

የሽግግር መንግስቱ ተግባራዊ ባደረገው የመጻፍና የመናገር ነጻነት እየተጠቀመ፤ በተለይ አዲስ ዘመን፤ በዛሬይቱ ኢትዮጵያ፤ በፌዴራል ፌዴሬሽንና በየሰብሰባው አደባባይ የሚጎርፈው የታሪክ አስተያየት ለዚህ ችግር ግዙፍ ምስክር ነው። ታዲያ ከዚህ ሁሉ ሽር ጉድ የሚተርፈን የበለጠ ጉዳት ደግሞ እነዚህ የአዲስ ዘመንና የዛሬይቱ ታሪኮች፤ በምርምር፤ በጥናትና በብዙ ደካም የተዘጋጁ፤ በአለም አቀፍ ደረጃ የተከበሩ የታሪክ ሰነዶችን «ተረት ብቻ ናቸው» እያሉ በተገባቸው በልበ መሰሉነት መኮነናቸው ነው። (ታዲሳ 1984:76-77)።

⁷ አውግቸው አማረ (2019:226-232) በምንጭ ደረጃ ከኢትዮጵያ ታሪክ ትርክት የተገኙና ተያያዥነት ያላቸውን 22 (ከፊደል ተራ«ሀ»-ፊደል ተራ «ገፍ») ተቃርኖዎች በዝርዝር አቅርበዋል።

⁸ ፖለቲካዊ ስል ዘውጋዊ/ጎሳዊ ማለቱ ነው። አንደምረዳው፤ ከኢህአዴግ እስካሁን ፖሊካውን የሚዘውረው ብሄር በሚል ካባ የተሞሸረው ዘውጋዊ/ ጎሳዊ አመለካከት ነው።

⁹ ባህሩ ዘውዴም አግኝቼ ባላጠናውም በውይይት መጽሔት ላይ « ሶስት ሺህ ወይም መቶ አመት» የሚል ጥናታዊ ወረቀት አቅርበዋል።

ታዲሳ ታምራት፤ ጉዳዩ ምን ያህል የዘመኑ ጭብጥ እና ዋና ዲስኩር እንደሆነ ያመለክቱ ይመስለኛል። የታዲሳን ጥረት አስመልክቶ ብርሃኑ ደቦጭ (2012: 15) የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ታሪክን በተቼበት ድርሳን ላይ እንዳስቀመጡት «ከመንግስት ለውጥ ጋር በተያያዘ የታሪክ ጉዳይ አጨቃጫቂ እየሆነ በመምጣቱ የዩኒቨርሲቲው የታሪክ ሞያተኞች አስተያየት እንዲሰጡ በተደጋጋሚ ይጠየቅ ስለነበር፤ የመጻሕፍት ቦርድ አባላት በጋባኝነት የጻፉት ተገቢ ሞያዊ አስተያየት ነበር።» ይህም፤ ጉዳዩ ከሊቅ እስከደቂቅ የተሳተፉበት እንደሆነ የተላያዩ ለህትመት የበቁ ድርሳናት ዋቢ ናቸው።

እንደ አላና ዞጋ (1985:7) ከለውጥ ጋር ተያይዞ «ማናቸውም የአገር ጉዳዮች ሁሉ በብሄር ጥያቄ አይን የሚታዩበትና ህሊና የሚጻፍበት ወቅት መሆኑ እሙን ነው»። ሞቲ ቢያ፤ በበኩሉ «ኦሮሚያን በፈረቃ፤ አቢሲንያን ራፊ ወይስ ዲሞክራሲ» በሚል ባሳተመው መጽሐፍ «እንደቀደምት መሪዎቿና «አርበኛ» ምሁራኖቿ አቀራረብ ኢትዮጵያ የሶስት ሺ አመታት የህልውና ታሪክ አላት። ... የዛሬ ቅርጽዋን የያዘችው ከመቶ አመታት ወዲህ ነው ሲባሉ አይቀበሉም።» (ገጽ፤ 247)። እንደ ወልደይጋኒስ ወርቅነህ እና ገመቹ መልካ (1985) አመለካከት «በእኛ ሀገር ኢትዮጵያ በዛሬ ቅርጽዋ የኖረችው ለ3000 አመታት ነው እየተባለ እንደሚነገር ሁሉ ከተመሰረተ ምዕተ አመት ላልሞለው ግዛተ አጼያቸው የሺዎች አመታት ዕድሜ ይሰጣሉ። ...በዚህም የተነሳ በዚህች አገር በተግባር እንዳየነው ሀገሪቱ ለ3000 አመታት በነጻነትና በአንድነት ኖራለች እየተባለ ዛሬ እንደአዲስ ስለአገር አንድነት የሚካሄደው ቅስቀሳ ትርጉሙ ምን እንደሆነ ከወዲሁ መገንዘብ ይቻላል።» (1985: 7-9)። በገዳ ሜልባ በእንግሊዘኛ ተደርሶ፤ በኃሮ ቢያንሳ የተተረጎመ «ኦሮሚያ» በተባለ መጽሐፍ ደግሞ «ኢትዮጵያ የቅኝ ገዢ ኃይል የሆነችና በአሁኑ ግዜ ያለውን የግዛት ዳርድን ጅንም ያኔ ከአውሮፓ የቅኝ ገዢዎች ኃይላት ጋር በቅርምቱ መስክ ተሰልፋ በመሳተፍ የመሰረተችው ነው። ስለሆነም የኦሮሞ ጉዳይ ... የቆየ የቅኝ ግዛት ጥያቄ ነው።» (ኃሮ 1984:214)። ከኃሮም ሃሳብ እንደምንረዳው የኢትዮጵያ ክስተትነት ከመቶ አመታት አያልፍም።

የስንብት ቀለማቱ መንኰብያ/ ስንዝሮ «ከአምስት ሺህ አምስት መቶ አመታት በላይ በዚች አገርና በዚች ምድር ላይ ኖረአለሁ።» የሚል ገጸ-ባህሪ ነው። ይህን አቋም የኢትዮጵያ ታሪክ እና

ስልጣኔ ጥንታዊ እንጂ፣ ለፖለቲካ ግብ በመቶ አመት መጨቆን የለበትም የሚል ሃሳብ የሚያራምዱ ጸሐፊያን መከራከሪያ ነው። በዚህ ረገድ የመራሪስ አማን በላይ (1985) «የጥንቷ ኢትዮጵያ ትንሳኤ ታሪክ» መጽሐፍ ተጠቃሽ ነው።

የኢትዮጵያ ታሪክ የግዜ ልኬት ክርክር እስከምንገኝበት ዘመን የዘለቀ እንደሆነ ገሃድ ነው። በዚህ ማስረጃ መረራ ጉዲናን እንጥቀስ። «የኢትዮጵያ አፈጣጠር ለታሪክ ጸሃፊዎች እንኳን አወዛጋቢ ከሆነ ውሎ አድሯል። አንዳንዶች የሀገሪቱን ታሪክ እስከ 3ሺህ ዓመታት ሲያሰፉ፣ ሌሎች ወደ መቶ አመት እንደሚያጠቡ ይታወቃል። ... ዋናው የትኩረቴ አቅጣጫ የአፈጣጠር ታሪክ ከዛሬው የሃገራችን ታሪክ ጋር በጥብቅ መተሳሰን ለማሳየት ነው።» (2008: 13)።

በስንብት ቀለማት የኢትዮጵያ ታሪክ በወርድና በቁመት ተተርጉሞ 3000 አመት በሚል ተደጋግሞ ይመጣል። በገጽ 9 «የታሪክ ዘመን ለማሳጠር ምላሳቸውን የበላቸው... የዚህች ቦታ እድሜ 1000 አመታት ያህል ይቆጠራል ሲሉ ወይም ሊሉ ቢቋምጡ እምቢ በል» በማለት ንግርቱን አስፍሯል። «ብዙ ግዜም ቅኔ የሚሆንብኝ እንዴት ለ3000 ምናምን አመታት ነፃነታቸውን ጠብቀው እንደኖሩ ነው።» (ገጽ፣ 168)።

ባህሩ ዘውዴ (2000/1992 እ.ኤ.አ) ባሳተመው “A Century of Ethiopian Historiography” በተሰኘ ዳሰሳዊ ድርሳኑ የኢትዮጵያ ታሪክ የተጻፈባቸውን አንኳር ጭብጦች፣ የተጠናቀሩበት እና የተሰነዱበትን መንገድ፣ ሥርጭታቸውን እና የወደፊት እጣውን በዚህን ምልክታዊ አካቶ አቅርቧል። በሃገራችን በታሪክ ስም እየተፈጸመ ያለውን አፍራሽ የታሪክ ፈጠራ እና ታሪክን ለፖለቲካ አላማ መስፈጸሚያነት የመጠቀም አካሄድ ኮንኗል¹⁰ ። አዳም ረታም ይህን ጉዳይ ጉዳዩ እንዳለውና በስንዝሮ በኩል አስረድቷል።

የ100አመት የታሪክ እድሜ ግንዛቤ ዛሬ መሬት ይዞ ከህግ በላይ የህግ ምንጭ በሆነው ህገ-መንግስት ተተርጉሞ እየተሰራበት ይገኛል። ስንዝሮ ዘመኑ ላይ ሸፍቷል፤ የመተዳደሪያ

እሳቤ ላይ ሸፍቷል፤ ስርዐት ላይ ሸፍቷል። ሸፍታኑቱ ጊዜ የቀማውን ማንነት በጊዜ ውስጥ ለማግኘት ነው። በተለይም፣ በምዕራቡ አለም ስልጣኔ ያጠላብንን የማንነት መናጋት ለማከም አገራዊ ታሪክን በሚገባው ልክ መረዳትና ማገናዘብ ጠቃሚያችን መሆኑን ተርድቷል። ምክንያቱም፣ ሰናይ የሆነ እድገት ለማሳየት የግድ ራስን ማወቅ ያስፈልጋል። «የዛ ዘመን ሰዎች ስለራሳቸው ለማወቅ ካልፈለጉ፣ ራሳቸውን አያውቁምና እንዴት የሚኖሩበትን ሥረዐት ለመለወጥ ተሟሟቱ?» (ገዢ ከማሁ፣ 47)።

መራሪስ አማን በላይ፣ የጥንቷ ኢትዮጵያ ትንሳኤ ታሪክ በሚለው ድርሳናቸው ኢትዮጵያ ስሟን የወረሰችው ኢትዮጵያ ከተባለ ጥንታዊ ንጉሷ መጠሪያ እንደሆነ አስረድተዋል። ኢትዮጵያ ለስንዝሮ እናት አማቴ አጎት ይሆናል። የአዳም ስንዝሮ ከመራሪስ የታሪክ ፈለግ የተቀዳ መሆኑ የታሪክን ፈጠራዊነት እና የጽሁፍን ታሪካዊነት ወይም የጽሁፍን ከማህበረግለቱ ውጭ አለመሆን ያሳይል። ምክንያቱም፣ መንኮብያ ምንም ልዕለሰብ ቢሆንም ልዕለሰብአዊ የሆነ ታሪክ ሊነግረን አልቻለም፤ የቻለውን ታሪክን ፈጣራዊ አድርጎ በስንዝሮ በኩል በተረክ ያቀርባል።

ለምን ይሆን ብንል፣ ታሪኩ ከነባራዊ ሁኔታ እጅጉን ርቆ በመገኘቱ አሁን ያለው በምክንያትና በማስረጃ ለመረዳት የሚሻው ምልክት ፈላጊ ትውልድ ከዕርሱ ልምድና እይታ ውጭ የሚመጣን እውነት ለማመን ድፍረቱም አቅሙም ላይኖረው ይችላል ብሎ ስላሰበ ይሆናል።

ለምሳሌ እንደ መራሪስ አስተያየት «እኛ ኢትዮጵያውያን ታሪክ እያለን ታሪክ እንደሌለን ሁሉ የታሪክ ድሃ ሆነን እንኖራለን። ራሳችን የራሳችንን ታሪክ ቆፍረን ማጥናትና መመርመሩ ቀርቶ ከቆመው ሃውልትና ከተሰባበሩት የሃውልት ቅርፆች ከፈረሱትም ግንቦች ላይ ያለውን ቅርጽና ጽጉፍ ለመረዳት አልቻልንም።... እህት ወንድሞቼ ሆይ ሃገር ማለት ራሳችሁ ስለሆናችሁ የራሳችሁን ታሪክ ከራሳችሁ ተምራችሁና አውቃችሁ ለሌላው አስተምሩ እንጂ ታሪካችሁን ከሌላ አትማሩ።» (2009:5)። ስንዝሮም፣ «ለምን ይሄንን የመሳሰሉ ተረቶች ለሰዎች ልጆች ተናገርኩ? እነዚህ ተረቶች እውን እንደነበሩ ለማረጋገጥ አድማጮቼ ሆይ አትልፉ። ... ሰውን ምን ቢያደርጉት ይሻላል? እማቴ ገዢ ከእናንተም የተሻለች ሰው እኮ ነች፤ አባቴ የግዮን አምላክ

¹⁰ በዚህ ጥናት የአሰፋ ጃለታን የታሪክ ፈጠራ እና የጳውሎስ ኞኞን «የኢትዮጵያ-ጣልያን ጦርነት ታሪክ» የመረጃ አሰባሰብ ሂደት ኮንኗል።

ነው ብላችሁም አትሰሙኝም። አውቆ የተኝን ቢጎስሙትም አይነቃ።» (የሰንብት ቀላማት፡ 145)።

ታሪክ በሆነ መልክ ትዝታ ነው። ስለሆነም፤ ይህን ጉዳይ ለማረቅ የግድ ከትዝታ ጋር እንወዳጃለን። ትዝታ ያስፈልገናል። አፈጣጠራችን በትዝታ መለኮታዊ ነው። አዳም በረቀቀ ስልት የሚነግረን ይኸን ነው። «... ብዙ ምክንያት ቢኖረውም አንዱ እንዲህ ይላል፡ የኤርትራና የኢትዮጵያ ልዩነት በዘፍጥረት አተረጓጎማቸው ይለያያሉ። የኢትዮጵያ ታሪክና የህልውናዋ ምንጩ የአለም ካህንና ንጉስ መልክጸዴቅ ነው። ኢትዮጵያውያን የዓለም ነቢይ ከነበረውና ከእግዚአብሔር ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት ከነበረው የካህኑ የመልከፀዴቅ ስር አለን ሲሉ የኤርትራ ደጋፊዎች ግን መነሻችን የጣልያን ቅኝ ግዛት መሆናችን ነው ይላሉ። የኢትዮጵያውያን አነሳስ ከእግዚአብሔር ይገናኛል። ... የስም ማጥፋቱ የጦራበት ጊዜ ነበር።» (ሰንብት ቀላማት፤ ገጽ 342)።

ክፍል ሁለት፡ በስንዝሮ የቀረበ የትዝታ ሃተታ

ትዝታ፤ በከላቱ ብርሃን ተሰማ (1951:733) እና በባህሩ ዘርጋው (2004:442) አቀራረብ የተረሳን ጉዳይ ከማስታወስ ሂደት ጋር ይቀራረባል። የመጀመሪያው «የተዘነጋ ነገር እየከነከነ ከቆየ በኋላ ዐስሶ ማግኘት፤ ወይም ቀድሞ ያደርገው የነበረው ነገር ወይም የሚወደው ሰውና ሃገሩ እየታወሰው ሆኖ መባባት።» ሲል፤ ሁለተኛው በተቀራረቢነት «የተረሳ ነገር እየከነከነ ከቆየ በኋላ አስሶ ማግኘት» እና «የሙዚቃ ቅኝት አይነት» በማለት ይፈታዋል። እነዚህ ለትዝታ የቀረቡ ፍቶች ጥናቱን ግቡን እንዲመታ በሚያስችል ደራጃ ናቸው ለማለት አይስደፍርም።

ትዝታ እንደ ሥነ-ጽሑፍ መፈክሪያነት ባይለመድም ¹¹ ፤ ለኢትዮጵያ ኪነ-ጥበብ ቤተኛ

¹¹ ስፒኖሳ «ግራጫ ቃጭሎች፤ መዝገቡ፤ ትውስታና አጋር ፍለጋ» በሚል ርዕስ ለመመርመር ከሞከረው ውጭ ከትዝታ አንጻር የተሰራ ሥነ-ጽሁፋዊ ጥናት ማግኘት አልቻልኩም። በስፒኖሳ ምልክታ «ዝነኛው» መዝገቡ ዱባለ ያለፈውን ለማስታወስ አግብቶ የሕይወቱ አዲስ ምዕራፍ መጀመር ነበረበት። በዚህ ግንዛቤ መሰረት ከሄድን፤ ትዝታ ራስን የማግኝ ውጤት ይሆናል። ቀጥሎ በማቀርበው

ነው። ትዝታ በኢትዮጵያ ከሚታወቁ አራት የሙዚቃ ቅኝቶች አንዱ ነው ¹² ። ከዘፈን መቀመሪያ ስልቶች አንጻር ሲታይ ትዝታ ¹³ በአገራችን በጣም በብዛት ጥቅም ላይ የሚውል ቅኝት እንደሆነ መረጃዎች ጠቁመዋል። ¹⁴ በሃገራችን ዘመናዊ ሙዚቃ ውስጥ አሻራ የጣሉ የሚልቁት አርቲስቶች በትዝታ ስልት ተቀኝተዋል። ወይም፤ ያለፈን በምልሰት በዛሬሁን አዘመዋል። ይህን ማለት ግን የትዝታን ምንነት በጥልቅ ተረድተዋል ማለት አይመስለኝም። ለምሳሌ፤ «የትዝታው ንጉሱ» አርቲስት መሃሙድ አህመድ «ሃኪም የማያውቀው የሚሰወር በሽታ፤ አልገባኝም እኔ ምንድር ነው ትዝታ?» ሲል ማዜሙ የትዝታን አከራካሪነት ያስረዳ ይሆናል? ሆኖም፤ የሐመልማል አባተ የትዝታ ዜማ በትዝታ ብያኔው የላቀ ስፍራ ሊሰጠው የሚገባ ይመስለኛል።

የበዙ ጸሃፍትም በትዝታ ተገለሰው ስያሜ አግኝተዋል ወይም ተሰጥቷቸዋል። የመንግስቱ ለማ «መጽሐፈ ትዝታ፡ ዘ አለቃ ለማ ሃይሉ ወልደ ታሪክ»፤ የሃዲስ አለማየሁ «ትዝታ»፤ የአሰፋ ጫቦ «የትዝታ ፈለግ» እና የመርሴ ሃዘን ወልደቂርቆስ «ትዝታዬ» መጽሃፍት ለአብነት መጥቀስ ይቻላል።

ሎሬት ጸጋዬ ገ/መድህን እና ሜትር አርቲስት አፈወርቅ ተክሌ በትዝታ ሰይመው ስራዎችን አቅርበዋል። ሎሬት ጸጋዬ ገ/መድህን «ትዝታ» በተሰኘው ግጥም፤ ትዝታን እንደእሳት በሚያቃጥል መናፈቅ ውስጥ በምትተክን

ግምገማ ግን ትዝታ ራስን ለማግኘት የሚረዳ ይሆናል። ወይም፤ መዝገቡ ወደ ትዳር የገባው ራሱን ስለሚውቅ ነው። ስንዝሮም ማኩታን ያገኘው ራስ አወቅ በመሆኑ ነው። ራስ ማወቅ ስል የሕይወትን አካሄድ፤ አላማና ግብ መርምሮና ተርጉሞ መኖር ማለቱ ነው።

¹² አምባሰል፤ አንችሆዬና፤ ባቲ ናቸው። እነዚህ ቅኝቶች ባህላዊ ይዘት እንዳላቸው እሙን ነው። የዚህ ጥናት ጉዳይ የሆነው የትዝታ ቅኝት በአምስት ድምፆች የሚዋቀር ዜማ ሆኖ «ብዙ ግዜ ለስለስ ያሉ ዜማዎችን ለማዜም የሚጠቅም (ሆኖ) ማህበረሰቡ ለሃዘን፤ ለትካዜና ብሶት መሰል የሕይወት ገጠመኞችን ለመግለፅ የሚገለገልበት ቅኝት ነው።»

¹³ የአምባሰል ወረዳ ህዝብ ግንኙነት በማህበራዊ ትስስር (facebook)ገጹ አራቱ የዜማ ቅኝቶች በሚል ያቀረበው።

¹⁴ Wikipidai፡ አራቱ የኢትዮጵያ ሙዚቃ

ባይተዋር ነፍስ ወክሎ አርቅቆታል። ሜትር አርቲስት አፈወርቅ ተክሌ «ትዝታ»ን የቀረጹት በሰመመን ሃይቅ ሰጥማ ከዐይኗ እንባ ለሚወጣት ጉበል ነው። የእኛን ሊቃውንት የትዝታ ስራዎች ትዝታ አደገኛና ሃይለኛ ስሜት መሆኑን ይመስክራሉ። ጠለቅ ብዬ ሳየው ዛሬ ትናንትንም ነገንም የመሻት ህማም ውስጥ መገኘትን ያመለከፈ ይመስለኛል።

በእዚህ ጥናት ትዝታ ለእንግሊዘኛው “nostalgia” አቻ ፍቺው ተደርጎ ተወስዷል። ኖስታልጂያ፣ “nostos” እና “algia” በተሰኙ ሁለት የግሪክ ቃላት ጥምረት የተገኘ ቃል ሲሆን፣ የመጀመሪያው «ወደ ቤት መመልስ» እና ሁለተኛው «መናፈቅ» ማለት ናቸው። ስለዚህ፣ ትዝታን በማይቻል አውድ ውስጥ ወደ ቤት በመመልስ ናፍቆት ውስጥ የሚመጣ ስቃይ በሚል ልንረዳው እንችላለን (Boyam 2001፣ Malpas 2012:199፣ Nakamura 2016:2)። ትዝታ ውስብስብ በሆነ አረዳድ ውስጥ ማለፉን በጉዳዩ ላይ የተደረገው ክለሳ ድርሳን ያሳያል¹⁵።

¹⁵ጥናቶችን በትዝታ ላይ ያደረጉ ተመራማሪዎች እንደሚያስረዱት ምንም እንኳን ትዝታ በጽንሰ ሃሳብ ደረጃ በእውቁ የግሪክ ባለቅኔ ሆሜር ኦዲሴ የተሰኘ ኤፒክ ግጥም ውስጥ ቢገኝም፣ ትዝታ የተባለውን ስያሜ ወደ አካዳሚ የገባው በስዊስ የጤና ባለሙያ በጆናስ ሆፈር (1688) ‘Medical Dissertation on Nostalgia or Homesickness’ በተባለ ሥራ ስለመሆኑ የማያከራክር ስምምነት አለ። ለአውሮፓ አገር ነገስታት በመቀጠር በተለያዩ አውደ ውጊያዎች የሚካፈሉ የስዊስ ወታደሮችን ሁኔታ የተከታተለው ሆፈር፣ ትዝታ ከአዕምሮ መታወክ ጋር የተያያዘ የጤና እክል እንደሆነ ድምድሟል።

ከሆፈር ተከትለው የመጡ ባለሙያዎችም ቢሆኑ ትዝታ ከአዕምሮ መታወክ ጋር የተያያዘ የጤና እክል ስለመሆኑ አንዳች ጥርጣሬ አልነበራቸውም፣ ሆኖም የህመሙ መንስኤ ላይ ግን የተለየ መላምቶችን አስቀምጠዋል። በ17ኛውና 18ኛው ምዕተ አመት ማብቂያ ላይ፣ የስዊስ ጦረኞች ብቻ ተደርጎ ይወሰድ የነበረ የጤና መታወክ አመለካከት እየተለወጠ መጥቷል። ምክንያቱም፣ የስዊስ ጦረኞች ያሳዩት የነበረው የባህሪ መለወጥ ሌሎችም ጋር በተለይም የፈረንሳይ እና የአሜሪካ ወጥቶአደሮች ጋርም እንደሚገኝ የጤና ባለሙያዎች ተረዱ። ይህም በጤና ባለሙያዎቹ ዘንድ ትዝታን ከአዕምሮ መታወክ ጋር መያያዙ ወደጎን ተደርጎ ከስነ-ልቦና ጋር የተቆራኘ የባህሪ

ለጥናቱ መሳካት ካደረኩት ክለሳ ድርሳን እንደተረዳሁት፣ ትዝታ ከህክምና ወደ ቦታ ግንዛቤ፣ ከስፍራ ወደ ሰዓት ግንዛቤ ሊመጣ ችሏል። ይህ የአረዳድ ለውጥም የትዝታን አቅጣጫ በመቀየር halgos ወደ nostos

መቃወስ ተደርጎ እንዲወሰድ አደረገ። በዚህን ግዜም፣ ጭንቀት እና ሃዘን፣ ድካም እና የምግብ ፍላጎት መውረድ፣ እንዲሁም የሆድ ድርቀት እና ትኩሳት ምልክቶች ተደርገው ሊወሰዱ ችለዋል። ይህ ግንዛቤ እስከ20ኛው ክፍለ ዘመን አጋማሽ ድረስ የዘለቀ ሲሆን በተለየ የስደተኞች አይነተኛ መገለጫ ችግር ተደርጎ ተወስዷል። እዚህ ጋር ልብ ሊባል የሚገባው፣ ትዝታ እንደየስነ-ልቦና ወይም የባህሪ መቃወስ ተደረጎ ከስደተኞች ጋር መቆራኘቱ የቤተሰብ ናፍቆት ጋር የተቆራኘ እንደተደረገ ነው። በመሆኑም፣ አይነተኛ ከሆኑ አራት የህዝብ ክፍሎች ጋር የሚገናኝ እንደሆነ ተደምድሞ ነበር፡- ከወቶአደሮች፣ ባህረኞች፣ ስደተኞች እና የመጀመሪያ አመት ተማሪዎች።

በ20ኛው ክፍለዘመን መባቻ ከተሰሩ ጥናቶች ጋር ተያይዞ፣ ትዝታ ከቤተሰብ ናፍቆት የተለየ እንደሆነ እና ምሽት፣ ያለፈ ግዜ፣ ልጅነትና ናፍቆት ከትዝታ ጋር የተጎራበቱ ግንዛቤዎች መሆናቸው ተረጋገጠ። ይህም ትዝታን የራሱን የሰፊ አረዳድ እንዲኖረው ሲያደርግ የቤተሰብ ናፍቆት ግን ከአካባቢ/ከቤተሰብ ለትምህርት የሚሄዱ ተማሪዎች ላይ የሚታይ ስነልቦናዊ ጣጣ ላይ እንዲገደብ ሆኗል። ይህም፣ የቤተሰብ ናፍቆትን የተቀናጀ እና ጥልቅ ክለሳ ድርሳን እና ጽንሰ ሃሳባዊ ማዕቀፍ ያልተበጀለት ጠባብ ሃሳብ አድርጓታል። በመሆኑም፣ ትዝታ በቤተሰብ ናፍቆት ላይ ብቻ ሳይወሰን ካለፈ ታሪካዊ ማንነት ጋር የተቆራኘ ክስተቶችን፣ ግለሰቦችንና እይታዎችን የሆነ በእድሜና በሁኔታ (በወቶአደሮች፣ በባህረኝነት፣ በስደተኝነትና በተማሪነት) ያልታጠረ እሳቤ ሆነ። ይህ አወንታዊ ግንዛቤም ትዝታ ተያያዥ የሆኑ አዎንታዊ ቱርፋቶች እንዳሉት ጥናቶች እያመላከቱ ይገኛሉ። በአጠቃላይ፣ ትዝታ የጤና እክል መሆኑ በሃይት በግዜያት መካከልና ውስጥ የሰው ልጆች በከውነት የዐድገትና ስልጣኔ እምርታ አንድታምው ወይም ትርጓሜው በአወንታ ተወስዶ በምንገኝበት የ21ኛው ክፍለ ዘመን የደስታ ምንጭ እና ሰው በህይወት ለመሰንበት እጅግ መሰረታዊ የሆነ አሃዝ ለመሆን ችሏል።

አዙሮታል። በመሆኑም ትዝታ ከስቃይ ጋር መጣመሩ ተገዶ እንደምቹት ሊወሰድ ችሏል (Malpas 2012:201)።

ቦያም ትዝታ የዘመናችን መገለጫ ነው ከምትለው የታሪክ ስሜት ተነስታ ሶስት መስረታዊ ጉዳዮችን ጠቁማለች። የመጀመሪያው፣ ትዝታ ዘመናዊነት የወለደው እድገት የአንድ ሳንቲም ሁለት (ጥቁር እና ነጭ) ገጽታ ሲሆን «የመንደር» እና «የአለም» ክፍፍልን በፈጠረ አዲስ የግዜ'ታ ግንዛቤ የተፈጠረ ነው። ሁለተኛው፣ ትዝታ የተለየ ቦታ ናፍቆት ሳይሆን የተለየ ሰዓት፣ ማለትም በልጅነት ጣፍጭ ትዝታዎች የተሞላን ሰዓት መፈለግ ነው። ትዝታ የማይመለስን ሰዓት ለመመለስ የሚደረግ አመጸ እንደሆነ አትታለች። እንደእሷ ግንዛቤ የሰውን ህይወት ፈታኝ ካደረጉ ጉዳዮች ውስጥ ያለፈውን ሰዓት ዳግም ለመኖር አለመቻል ሲሆን ይህን ማድረግ የሚቻለው በትዝታ ወደ ጎላ በመሄድ ነው። ይህ አሁን ላይ ሆኖ በአካል ወደ ትናንት የሚደረግ በሃሳብ መነጠቅ ቅዠት እንደሆነ እና ይህም ቅዠት ስልጠኔ ከወለደው የሰዓት እሳቤ ማፍንገጥ ይሆናል ትለናለች። የተሻለ ሰዓት ማለት፣ የተረጋጋ እና ያልተራወጠ ሰዓት ፍለጋ ነው። ሶስተኛው፣ ትዝታ ያለፈ ብቻ ሳይሆን የሚመጣውንም የሚመለከት ነው። በዛሬ ሁኔታ ላይ የተመሰረቱ የትናንት ፈንጠዝያዎች በመጭው ሁኔታ ላይ ቀጥተኛ ተፅዕኖ ያሳድራሉ ትላለች፤ ቦያም።

እንደተመለከትነው የትዝታ ግንዛቤ ከቦታ ናፍቆት ወደ ሰዓት ፍለጋ ተሻግሯል። ይህ አይነቱ ትዝታዊ ሰዓት እንቅስቃሴው ወደጎላ እና ወደፊት ሳይሆን ወደ ቀኝ እና ወደ ግራ በመሆኑ ለትዝታው ተጠሪ (ሰው) በመደበኛው የግዜታ ቅጥር ውስጥ ለመንቀሳቀስ ያዳግተዋል። በመሆኑም፣ ትዝታ በግለሰቡ ግለታሪክና በቡድኑ/በአገሩ ወይም በግላዊና በጋራ መካከል በሚፈጠር ግንኙነት ላይ ያርፋል። ዝኒ ከማሁ

ትዝታን ከስነልቦናዊ ፋይዳው አንጻር የመረመሩ ድርሳናት ግላዊ፣ ህልውናዊና ማህበራዊ ጥቅሞች ለማግኘት እንደሚረዱ በሰፊው ያመለክታሉ። እንደ ሰድኪድስ እና ሌሎች (2014) ትዝታ ሊሰጠን የሚችላቸውን ሶስት አገልግሎቶች ጠቅሰዋል። የመጀመሪያው ግለሰባዊ ሲሆን መልካምነትን በማሳልበትና ስለነገ ያለንን ግንዛቤ በመልካም እንድንወስድ በማድረግ በግልሰብ ደረጃ ትዝታ ያገለግላናል። ዋይልድሽትና ሌሎች (2006) ያጠኑትን ጠቅሶ በዚ (2018) እንዳስረዳው ትዝታ ቀመስ ተረከች

ግለሰቡን እንደ ዋና ገጽ-ባህሪ አዎንታዊ በሆኑ ተያያዥ ክስተቶች ውስጥ ሲያልፍ የማሳየት እድልን ይፈጥራል። ሁለተኛው ህልውናዊ ግልጋሎት ሲሆን ይኸም ለህይወት ትርጉም በመስጠት ህልውና እንዲኖረን በማድረግ የምናገኘው ይሆናል። ሶስተኛው ማህበራዊ ግልጋሎት ሲሆን ይህም ማህበራዊ ግንኙነት እንዲዳበር በማድረግ የምናገኘው ነው።

ሩሲያዊቷ ቦያም «የትዝታ እጣ ፈንታ»¹⁶ በሚለው ድርሳኗ በግርምት «ዘመናችን በቀቢጸ ተስፋ ተጀምሮ በትዝታ ተጠናቀቀ።» ትላለች። ለእርሷ ያለፈው ከዛሬው በተሻለ ተጨባጭ ከመሆኑም በላይ፣ በትዝታ ያለፈን ብቻ ሳይሆን ዛሬንም ነገንም መዳሰስ ይቻላል። ይህም ትዝታን ውስብስብ እና ምናልባትም ከጠበቅነው በላይ ጠቃሚ ሊሆን እንደሚችል ይጠቁመናል (ማልፓስ 204)።

እንደቦያም (2001) እሳቤ በአስቸጋሪ ወቅት ማንነትን ማስቀጠል (Continuity of identity) እና ራስን ከሌላ ጋር ማዳባል (narcissism which includes attachment formation) የትዝታ አይነተኛ ግለሰባዊ ጥቅሞች ናቸው። የስንዝሮን ሕይወት ከሰገነት ወደ ስደት ያመራ ቢሆንም በተለያዩ ሁኔታዎች ውስጥ ራሱን እያገኘ የቀጠለ ነው። መጀመሪያ ከእናቱና ከተኩላዎች ጋር በቤተ-መንግሥት፣ በስደት ከመስቀል ወፍ፣ ከውሻ፣ ከተኩላ፣ ከሰው እና ከውሻ (ከነጭት)፣ እና በመጨረሻ ከምትክ ጋር። ተሳዳጅ እና ተክጅ ነው። ይህን በመከራ የተሞላ ህይወት በትዝታ ተቀናብሮ ሲተረክ ግን የመከራ ሰንኩፋን ጥሎ ለምለም ሆኖ እንዲቀርብ ሆኗል ማለት እንችላለን። ትናንትን ከግምት ስናስገባ፣ ለትዝታ ትረካችን ሃላፊነት እንወስዳለን። በትዝታው የሚቃርመው ልምድ ከስሜት ውጭ ወጥቶ ሚዛናዊ በሆነ መልኩ እንዲመለከት በግዜ ማለፍ ውስጥ ስለሚቀዳጅ ይመስላል።¹⁷

¹⁶ ቃል በቃል ቦያም ያለችው «The twentieth century began with a futuristic utopia and ended with nostalgia.» ሲሆን የትዝታ እጣ ፈንታ ያልኩት «The Future of Nostalgia» የሚለውን ወደ አማርኛ መልሼ እንድደሆነ ይታወቅ።

¹⁷ እዚህ ጋር የአሰፋ ጫቦን «የትዝታ ፈለግ» ዋቢ ላድርግ። «የደርግ የኢሲፓ አባላት ለፍርድ እንዲቀርቡ ከማንም በላይ ከማንም በፊት የጮህኩ ይመስለኛል።... ፕሬዝዳንት መንግስቱ ኃ/ማሪያም ተይዘው እንዲመጡ ለዚያው ፕሬዝዳንት መጋቢ ደብዳቤ ፅፌአለሁ።... አሁን ስለዚህ ጉዳይ አሁን ምን ይሰማኛል ከ10 አመት

«ታሪክ ቀራሚ ስለሆነኩ ይሄን ያጋጠመኝን ለመተረክ እንድችል የቡችላዋን መጨረሻ ማየትና ደህና መሆኗን ማረጋገጥ ፈለግሁ» (ገጽ፡278)። በመጨረሻም፣ ከምትክ ጋር በሚያደርገው መንፈሳዊ ተራክቦ ማኩታን በመውለድ ራሱን እስከመተካት ይድርሳል። በዚህም የማንነቱን እና የህልውናውን መቀጠል አረጋግጦ አልፏል።

የስንብት ቀለማት ከአዳም ሥራዎች ለየት የሚያደርገው፣ ኢትዮጵያ ታንጸበታለች ከሚባለው ከኦሪት/ቅድመ ክርስትና አንስቶ እስከሁን ዘመን ድረስ የዘለቀ የመሆኑ ጉዳይ ይሆናል። ይህም የሰዓት ግንዛቤው እጅግ የራቀ ሆኖ በሚያነሳው ጉዳይ ደግሞ የቀረበ ታሪክ እንዲይዝ አድረጓል።

« እማቴ (ዛሬ «እናቴ» ይባላል ገነቱ የምታባል ልዕልት ነበረች። ...የተወለድኩት በዋይዝ ከተማ ነው። ... ለመሆኑ ዋይዝ የተባለ መዲና ነበር በአጭሩ ከአክሱም ቀድሞ ከላሊበላ ቀድሞ ዋይዝ ነበረች። በዛሬ አማርኛ የላሰታ መሬት ልጅ ነች።

ከላይ በተመለከተው ጥቅስ ውስጥ «እማቴ» የታሪኩን ዘመን አጠራር ሲያመለክት፣ «እናቴ» የአሁኑን ያመለክታል። «ወይዝ» የጥንት ስያሜን ያሳያል፤ «ላሰታ» የአሁኑ ግዜ ያጠቁማል። ይህ ጉዞ እንደምናስበው ወደ ኋላ እና ወደ ፊት ሳይሆን፣ ወደ ወደ ቀኝ እና ግራ ነው። ምክንያቱም፣ ትረካው የሚከውነው ከወልደቱ ግዜና ስፍራ እጅግ ርቆ በሌላ ግዜና ስፍራ ላይ ስለሚከወን ነው። ይህም ማለት ሁለት ግዜ፣ ሁለት ስፍራ ግን አንድ ክስተት ነው ያለው። ይህን ለመረዳት የግድ ማስረጃ፣ ምስክር ያሻናል። የታሪክ ሊሆን ይችላል።

ተፈሪ አለሙ፣ ለመንግስቱ ለማ (2003፡ xvii) «መጽሐፈ ትዝታ፡ ዘ አለቃ ለማ ኃይሉ ወልደ

በኋላ አስተያየቴ ተለውጧል። ... በግዜው ገና ከዕለር ቤት በወጣሁ በአመቱ ስለነበር ቁስሌ ትኩስ ነበር። በምክንያት ብቻ የተደገፈ ሳይሆን ግለኝነት፣ ቁጭት፣ ብስጭት እንዲያውም የበቀል መንፈስ የሚያጣው አይመስለኝም። አድሮ ሲውል ባይረሳም የጠገው ንዴት ይለስልሳል። ከቁጣ ይልቅ ወደ ዳኝነት ወደ ማመዘዝን የሄድኩ ይመስለኛል። ... ትናንት አልፎ ዛሬ ሲመጣ የግዜ መግፋት ራሱ የሚያመጣውን ለውጥ ግምት ውስጥ እናስገባ ለማለት ነው።» (አሰፋ፣2008:59-61)።

ታሪክ» ባቀረበው የመግቢያ ሃተታ የትዝታን ዋጋ በሚገባ የሚያስረዳ ነው። በተለይም የትዝታን ማህበረሰባዊ ፋይዳ ጨምቆ በማስቀመጡም እና ዋጋ የሆነን ሃሳብ አዝሎ በመገኘቱም ነው።

መጽሐፈ ትዝታ የአንድ ዘመን ማህበረሰብ ገጽታም ነው። በዘመኑ የነበሩትን ሰዎች የአካልና የመንፈስ ጽናት፣ ለእውቀትም ሆነ ለወጠኑት አላማ የነበራቸውን እልህና ትዕግስት፣ ችግርና መከራን የሚመለከቱበት ጥንካሬና ብልሃት፣ እርስ በእርስ ሳቸው የነበራቸውን ሁሉንም አይነት የሕይወት ግንኙነትና መስተጋብር ያሳያል። ማህበረሰቡ እርስ በእርሱ ተያይዞ፣ ተቻቻሎና ተደጋግፎ ለዘመናት አብሮ እንዲኖር ያደረጉት፣ ከብሄራዊ መንግስትና ከብሃራዊ ሰንደቅ አላማም በላይ የሆኑ እሴቶች እንደነበሩት ይዘክራል። ይህንን ጠንቅቆ ማወቅ ቢያንስ ከማንነት ቀውስ ከመናጥ ያድናል።

ቦያም (2001) አንዳስረዳችው ትዝታ ማህበራዊው ፋይዳ የጎላ ነው። ዋና ዋናዎቹም፣ ያለፍን መጥፎ አጋጣሚ (ክፋት ወይም በደል) በማረቅ፣ ወይም ለመዘንጋት ይጠቅማል። ይህም የሚሆነው መስተሀልይ ጥሩ አጋጣሚን እንጂ መጥፎ አጋጣሚን ለተራዘመ ጊዜ የመሸከም ዝንባሌው ዝቅተኛ በመሆኑ ነው ስትል የሥነ-አዕምሮን ጥንቶች ዋቢ አድርጋ ታስረዳለች። ለዚህም የአሰፋ ጫቦ ምልክታ ጥሩ ግንዛቤን የፈጠረ ማስረጃ ይመስለኛል።

ይህም ማለት ታሪክን ወደ የግል እና የጋራ ለማሻገር የሚደረግ ፍትወት/ፍላጎት የሚወልደው ነው። በቦያም ግንዛቤ መሰረት፣ በትዝታ መመለስ ሰዓትን እንደ ሥፍራ ለመጎብኘት መሻት የሚፈጥረው ጣጣ ነው (Boym S፣2001፡ xiv)። ማህበራዊነትን ያዳብራል ማለት ነው።

ማጠቃለያ

«የስንብት ቀለማት» የተለያዩ ግብ አንግበው በሚወተረተሩ የህዋሳት ቅንብር የተዘጋጀ ድርሰት ነው። የአካሄድ ህዋሳት ቅንብር አንድ የሚያደርጋቸው የሚሄዱበት የግዜ ማዕቀፍ እና የሥፍራ ወሰን ይሆናል። ስለሆነም፣ የድርሰቱን ጭብጥ ለማፍለቅ ባለቤቱን እና ድርጊቱን ከዘመን እና ከስፍራ ጋር በአንድ ለማንበብ መሞከር የሚጠይቅ ጠጣር ሥራ ከተደራሲ ይጠበቃል። የዚህ ድምዳሜ ድምዳሜ መልስ ሳይሆን በጥያቄነት የመሰንበት ዕጣ ነው የሚደርሰው። ምክንያቱም፣ ድምዳሜው ከተነሳበት አላማ አንጻር ስለሚወሰን ይሆናል።

በጥናቱ እንደተመሳከተው ትዝታ፣ መራሪስን፣ አዳምንና ስንዝርን የሚያገናኝልን የጋር መስመር ሆኗል። ይህን ማለትም፣ ትዝታ ታሪክን፣ ድርሰትን እና አንባቢን የሚያገናኝ ነቁጥ ተደርጎ ሊወሰድ የሚችል ነው። ይህ ደግሞ የግሪንብላት ራስን መክፈት (self-fashioning) እሳቤ ውስጥ ተንጸባርቋል።

በተጨማሪም፣ የአዳም መንኮብያ ታሪክን በራሱ ስልት መተረኩ የታሪክን ተፈጣሪነትና ታሪካዊነት አመለካከት በመሆኑ የሞንትሮሴን ሃዲስታሪካዊ እሳቤን የሚያስረዳ ይሆናል። እኚህን ጉዳዮች አንግበን መጓዛችን ታሪክና ቴክስት መተጋገዛቸውን መረዳዳታቸውን እና ለአንድ አላማ መዋላቸውን እንገነዘባለን። ከፍ አድርገን ከተመለከትነው፣ አንድ ጉዳይ ወይም ክስተት በታሪክ ሆነ በልቦለድ መልኩ ሊተረክ እንደሚችልና የታለመለትን ግብ በተደራሲው ላይ መፍጠር እንደሚችል አመለካከት ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል።¹⁸ ይህም ማለት፣ ሃዲስ ታሪካዊነት ከሚነሳበት መሰረታዊ ጭብጥ/መርህ ጋር የሚስማማ ይሆናል። ትዝታ በሃዲስ ታሪካዊነት መመልከት ማለት በትዝታ ለሚቀርበው ጭብጥ ማህበረግሥቱካዊ አውድ ፈጥሮ መፈክር የሚለውን አንድ አላማ ግብ መድረሱን አመለካከት ነው።

ሌላው የትዝታ ማህበራዊ ፋይዳ በሽግግር ግዜ የሚከሰትን መናጋት ትርጉም ሠጥቶ ለማለፍ ይረዳል። መንኮብያ ለምሳሌ እንቅልፉን

በመተኛቱ የሚያልፍባቸውን ግዚያት እና የተፈጠሩ አዳዲስ ክስተቶችና የስፍራ ስም መለወጦች እንዴት አድርጎ እንደሚረዳቸው ማየቱ ተገቢ ነው። ያለበት ለመድረስ የነበረበትን ማስታወስ የግድ ብሎታል። በተጨማሪም፣ ትዝታ ቅርብ ላለ ሰው እና ሁኔታ አንጻር የሚፈጠር ጉዳይ በመሆኑ ማህበራዊ ትስስርን እንዲጠናከር መርዳቱ ማህበራዊ ፋይዳውን አመለካከት ነው።

በመጨረሻም፣ የአዳም ረታን ሥራዎች ከትዝታ ጎን ለጎን ከዘመናዊ የሰዕት እሳቤና መስተሀልይ (time and memory) አንጻር በጥልቀት ቢመረመሩ የተሻለ ግንዛቤ ሊፈጥሩ እንደሚችሉ ተመራማሪው ያሳስባል።

የዋቢዎች ዝርዝር

መራሪስ አማን በላይ።(2009)። *የጥንቷ ኢትዮጵያ ትንሳኤ ታሪክ*። አዲስአበባ፣ ነባዳን።

መራራ ጉዲና።(2008)። *የኢትዮጵያ የታሪክ ፈተናዎች እና የሚጋጩ ሕልሞች፣ የኢህአዴግ ቆርጦ ቀጥል ፖለቲካ*። አዲስ አበባ፣ ግራፊክ አሳታሚዎች።

መንግስቱ ለማ።(2003)። *መጽሐፈ ትዝታ ዘአለቃ ለማ ኃይለ ወልደ ታሪክ* ። አዲስ አበባ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ።

ባህሩ ዘውዴ።(2012)። *ፋና ወጊ የለውጥ አቀንቃኞች በኢትዮጵያ፣ በሃኛው መቶ አመት መባቻ* ። አዲስ አበባ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ።

ባህሩ ዘርጋው ግዛው።(2004)። *ዘርጋው ከፍተኛ የአማርኛ መዝገበ ቃላት* ። አዲስ አበባ፣ ንግድ ማተሚያ ቤት።

ብርሃኑ ደቦጭ።(2013)። *የድንቁራና ጌቶች፣ ሞገሱን የገፈፉት ዩኒቨርሲቲ (1983-2012)*። አዲስ አበባ፣ ኢክሊፕስ።

ተሰማ ሃብተሚካኤል።(1951)። *ከሳቴ ብርሃን ተሰማ፣ የአማርኛ መዝገበ ቃላት*።

ቴዎድሮ ስገብሬ።(2012)። «ድሕረ-ቃል(Post-script)»። በ*የስንብት ቀለማት*፣ አዳም ረታ። አዲስ አበባ፣ ሮፕሶት አሳታሚዎች።

¹⁸ ሃይደን ጊይት (1978) TROPICS OF DISCOURSES: ESSAYS IN CULTURAL CRITICISM በተሰኘው ድርሰት ይህን ጉዳይ በሚገባ አብራርቷል። ይህ ሥራ ለሃዲስ ታሪካዊነት መግነን ጉልህ ሚና መጫወቱ እሙን ነው።

ቴዎድሮስ አጥላው።(2008)። «የአዳም ረታ መንገድ
«ኅዕናዊነት»ን ስንቀርበው።» ውይይት
መጽሔት፣ 1(5):1-17

አዳም ረታ።(2012)። የስንብት ቀለማት (3ኛኛው)
።አዲስ አበባ፣ ሮኖቦት አሳታሚዎች።

ወልደ ዮሀንስ ወርቅነህ እና ገመቹ መልካ።(1985)።
ኦሮሚያ፡ የተደበቀው የግፍ ታሪክ። አዲስ
አበባ፣ አታሚ የለም።

ታደሰ ታምራት።(1992)። «ተረትና ታሪክ
በኢትዮጵያ።» በውይይት የአዲስ አበባ
ዩኒቨርሲቲ መምህራን ማህበር
መጽሔት። 3rd series፣ 1(2)

አሰፋ ጫቦ።(2008)። የትዝታ ፈለግ።
አሜሪካ፣ ቴክሳስ፡ኒዮዳን።

አላ ናዞጋ።(1985)። ግዛትና ግዛት፣ የሜጫና ቱለማ
መረዳጃ ማህበር።አዲስ አበባ፣ አታሚ
የለም።

ኃሮ ቢያንሳ። (1985)። ኦሮሚያ፡ አዲስአበባ፡
B.S.P.P

Bahiru Zewde. (1992). A Century of Ethiopian
Historiography. *Journal of Ethiopian
Studies*, 33(2), 1-26.

Boyam, S. (2001). *The Future of Nostalgia*. New
York: Basics.

Gallagher and Greenblatt. (1997). *Practicing
NewHistoricism*. Chicago: Chicago
University Press.

Greenblatt S. (1989). “Towards Poetics of
Culture.” In Vesser H (Ed.) *The New
Historicism*. New York: Routledge.

Greenblatt S. (1988). *Circulation of Social
Energy*. Oxford: Oxford University press.

Greenblatt S. (1980). *Renaissance Self-
Fashioning: From Moor to
Shakespeare*. Chicago:
University of Chicago

Routledge, C., Arndt, J., Sedikides, C., &
Wildschut, T. (2008). A Blast from the
Past: The Terror Management Function
of Nostalgia. *Journal of Experimental
Social Psychology*, (44), 132–140.

Sedikides, C., Wildschut, T., and Baden, D.
(2004). “Nostalgia: Conceptual Issues
and Existential Functions.” In J.
Greenberg, S. Koole, & T. Pyszczynski
(Eds.), *Handbook of Experimental
Existential Psychology*. New York:
Guilford Press.

Sedikides, C., Wildschut, T., Gaertner, L.,
Routledge, C., & Arndt, J. (2008).
“Nostalgia as Enabler of Self-
Continuity.” In F. Sani (Ed.) *Self-
continuity: Individual and collective
perspectives*. New York: Psychology
Press.

Eliot, T.S. (1982). Tradition and the Individual
Talent. *Perspecta he Yale Architectural
Journal*, (19), 36-42.